

TOELICHTING bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stadsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet te HOORN, gemeente Hoorn.

Het beschermde stadsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg tek. nr. 241) door een stippellijn omgrensde gebied.

De stad Hoorn is ontstaan bij de uitmonding van een afwateringsstroom, de Gouw geheten, in de Zuiderzee. De geografische situatie vormde hier een natuurlijke haven en maakte de plek bij uitstek geschikt als ontmoetingspunt voor de ingezetenen van de binnenlands gelegen dorpen en de vanaf zee komende kooplieden. Op deze plaats concentreerde zich de handel en op de dijk, die zich aanvankelijk westwaarts in een rechte lijn tot Schardam uitstreckte, zouden bij de plaats waar de Gouw in zee uitmondde, omstreeks 1300 de eerste bewoners zich hebben gevestigd.

De oudste straten, het Oost en het West, zullen omstreeks die tijd op de dijk zijn aangelegd. Het Noord werd kort nadien op een verbindingsweg met het binnenland bebouwd. De ruimte, die bij het verbindingspunt ontstond, kreeg de naam Roosteen en later Rode Steen. Door de gunstige omstandigheden ontwikkelde de plaats zich in de 14de eeuw tot een belangrijke havenstad. De nederzetting verkreeg in 1357 stadsrechten.

Omstreeks 1400 ontstonden er enkele kloosters en de Proost van Westfries-land vestigde zich aan de Roosteen. De plaats werd hierdoor het middelpunt van de gehele streek. Onder de druk van de krijgsverrichtingen van Jacoba van Beieren werd Hoorn in 1426 als eerste Westfries- stad omweld. Vanaf de oude Oosterpoort liep de wal met gracht langs de Turfhaven en Burgwal, de laatste verkreeg na de overkluizing in 1665 de naam Breed, in westelijke richting naar zee. In dezelfde periode werd ook de inmiddels gereed gekomen Noorderkerk binnen de omwalling getrokken. Daarna hebben nog verschillende uitleggingen plaatsgevonden, n.l. in 1508, 1576-'78, 1608-'28 en 1662-'68. De bevestigingsgordel van 1576, naar een ontwerp van Adr. Anthoniszoon uitgevoerd, werd rond de gehele toenmalige omvang van de stad getrokken.

Reeds vroeg kwamen er drie kerken voor. Van de hoofdkerk wordt in 1323 voor het eerst melding gemaakt. Het gebouw zou buitendijks hebben gelegen en enige tientallen jaren later weer zijn afgebroken. In 1369 werd op de plaats van de thans bestaande Grote Kerk een nieuwe hoofdkerk opgetrokken.

De tweede kerk verrees in 1426 in het noordelijke stadsdeel, terwijl enige jaren daarna in het oostelijk gedeelte van de stad de Oosterkerk werd gebouwd. Zowel de Noorder- als Oosterkerk zijn zonder ruimtelijke eisen ten opzichte van de omgeving gebouwd en zijn in een vrijwel gesloten gevelwand opgenomen. Rond de hoofdkerk bleef daarentegen een open ruimte gespaard. De kloosters, die zich in de 15de eeuw om deze kerk groepeerden, maakten dit stadsgedeelte tot het geestelijk centrum, dat door de vele inpandige kloosterterreinen een grote intimiteit verkreeg.

De stad Hoorn heeft verschillende perioden van voorspoed doorgemaakt; de belangrijkste hiervan was die van de Oost- en West-Indische Compagnie. Vooral in die tijd verkreeg de stad door de vele havens en door de voorname koopmans- en redershuisen een zeer welvarend uiterlijk. Zowel in het havenkwartier als in het stadscentrum is een groot aantal gebouwen, dat getuigenis aflegt van de toenmalige welstand, bewaard gebleven. Met de deftige woonhuizen, die ook de 18de en 19de eeuw hebben voortgebracht, is Hoorn een van de fraaiste steden van ons land.

Ofschoon de plattegrond van de gehele oude stad een opvallende gelijkenis vertoont met die uit het midden van de 17de eeuw, zijn in het beschermde stadsgezicht alleen die delen opgenomen, welke behalve door hun oorspronkelijk stratenbeloop, ook door de aanwezige bebouwing, in hoge mate het historisch karakter hebben behouden. Hiertoe behoort in de eerste plaats het havenkwartier, dat aan de noordzijde wordt begrensd door het Grote Oost, Rode Steen en het West. Het andere gebied ligt ter weerszijden van de kerkstraat, Nieuwstraat en Gouw. Oorspronkelijk stroomde hier de oude waterloop, waarvan verschillende gedeelten reeds vroeg zijn overkluisd en later gedempt. In noordelijke richting wordt

het beschermde gebied ondermeer bepaald door de Ramen en de Muntstraat. De meest noordelijke begrenzing wordt tenslotte gevormd door het bolwerk, dat met de stadsversterking in 1508 werd aangelegd.

In het havenkwartier domineert de uit 1532 daterende Hoofdtoren met als schilderachtig decor de gevelwand van de Veermanskade, die bestaat uit een aaneengesloten reeks van waardevolle oude gebouwen. Met het houten hoofd, dat in oorsprong uit 1464 dateert, en gelegen is aan de voet van de Hoofdtoren en de terzijde daarvan gebouwde sluis uit 1777, is dit het meest representatieve gedeelte van de haven. Helaas heeft de Italiaanse Zeedijk, die van de Hoofdtoren in Westelijke richting loopt en de naam dankt aan de vele op Italië gerichte reders en kooplieden, die zich hier in 1648 vestigden, door ernstig verval en verkrotting en daarna gevolgde afbraak van verschillende panden haar vroegere allure verloren. Door een zorgvuldig op de omgeving afgestemd stedenbouwkundig plan kan deze straat weer een passende rol gaan spelen in dit zo belangrijke stadsgedeelte.

De Oude Doelenkade en de Slapershaven zijn sterk vernieuwd; slechts de restanten van de oude bebouwing zijn hier overgebleven. Ook hier kan door een goed stedenbouwkundig beleid veel worden verbeterd. Beide vormen zijn de bebouwde begrenzing van de in 1426 versterkte stad. Nieuwendam - Vismarkt - Appelhaven en Korenmarkt omsluiten de oudste uit 1341 stammende haven. Bierkade en Venidse werden op een eiland in deze haven aangelegd. De bebouwing bestaat voor het merendeel uit woon- en pakhuizen. Vooral de gevelwand van de Korenmarkt, waarin een aantal fraaie pakhuisgevels voorkomt, bezit een voor het havengebied kenmerkend karakter. Het gebogen huizenfront van de Nieuwendam vertoont een rustig harmonisch beeld, waarvan door verscheidene oude panden het historisch karakter bewaard is gebleven. De gevelwanden van de overige genoemde kaden zijn van minder gehalte, zij vormen evenwel een onmisbaar schaal-element.

Aan de zeezijde wordt de stad afgesloten door het Baadland en de meer oostwaarts gelegen Binnenluiendijk. Beide waren in vroeger tijd geheel bebouwd. Alleen op de Binnenluiendijk zijn nog slechts vier panden aanwezig, waarvan er nog drie tot de oorspronkelijke bebouwing behoren. Het overige gedeelte is, evenals het Baadland, tot plantsoen aangelegd.

Het hoge geboonte op dit geplantsoeneerde bolwerk verleent aan de zeezijde van het stadsgezicht een karakteristiek aanzien.

In de oude stadskern is de Rode Steen nog steeds het centrale plein, waar de drie oudste straten, Grote Oost, West en Grote Noord tezamen komen. Het plein wordt beheerst door de pronkgevel van het West-Fries Museum, vroeger Statencollege, en de daar tegenover gelegen Waag uit 1608. Met de overige, merendeels oude waardevolle panden aan het plein en die in de aansluitende straten, is het historische karakter van deze belangrijke ruimte bewaard gebleven.

Het Grote Oost is uit architectonisch en oudheidkundig oogpunt de belangrijkste straat van Hoorn. Vanaf de Rode Steen tot aan de Oosterkerk, die op bescheiden wijze in de zuidelijke gevelwand uitkomt, bestaat de bebouwing ter weerszijden uit een aaneengesloten reeks voornamelijk 17de en 18de eeuwse woonhuizen. Van veel panden is de voorgevel op vlucht, d.w.z. voorover hellend, gebouwd. Mede door de soms monumentale stoepen en de modeversieringen uit verschillende stijlperioden, kan de straat gezien worden als een uitmuntend voorbeeld van de deftige woonstraat van de vroegere koopmansstad. Ofschoon het oostelijk gedeelte voorbij de kerk van minder allure is, kan na rehabilitatie van daar aanwezige vervallen panden het karakter worden hersteld.

In tegenstelling tot het Grote Oost is het West vrijwel geheel vernieuwd. Teneinde te voorkomen dat de goede schaal van de eenvoudige, merendeels uit woonhuizen bestaande, bebouwing

in het gedeelte dat aansluit op de Rode Steen zal worden verstoord, is dit gedeelte van de straat in de beschermde zône rond de Rode Steen opgenomen.

Het Grote Noord, de belangrijkste winkelstraat van de stad, vertoont het vaak geziene beeld van tot winkels verbouwde oude huizen, afgewisseld door geheel vernieuwde panden. Het gedeelte, dat aansluit op de Rode Steen, bezit nog een aantal panden met een gaaf uiterlijk; alleen dit gedeelte is in het onderhavige voorstel opgenomen.

Kerkstraat, Nieuwstraat en Gouw bezitten ook na de demping nog stijl en eenheid; vooral het karakter van de Kerkstraat, die de verbinding vormt tussen Rode Steen en Kerkplein, is van grote waarde. Het Kerkplein rondom de Grote Kerk, welke ter plaatse van de herhaaldelijk afgebrande oude Hoofdkerk is gebouwd, heeft grotendeels een vroeg 19de-eeuws karakter gekregen. De ernstige verkrotting van de oostelijk hieraan grenzende stadswijk met Gerritsland, Gravestraat en Peperstraat en ten dele ook de oostelijke en zuidelijke bebouwing langs het Kerkplein, maakt sanering van dit stadskwartier noodzakelijk. Reeds lang bestaan er plannen ook de uit het einde van de 19de eeuw daterende kerk in deze sanering te betrekken. De vormgeving en de schaal van de nieuwbouw, die volgens deze plannen ver in de oude stad zal doordringen, leveren echter grote problemen. De situatie vraagt een uiterst zorgvuldige stedenbouwkundige en esthetische behandeling. Bebouwing van waarde vormen de panden Kerkplein 25, 24, 31, 39 en 40, waarvan nr. 39, het oude uit 1563 stammende St. Jansgasthuis, een van de fraaiste renaissance gevels van de stad bezit.

In de Nieuwstraat valt op de in 1613 gebouwde tweelinggevel van het stadhuis, het voormalige logement van de Staten van Friesland. Met de naast en tegenover gelegen panden, waaronder ook die in de Muntstraat, behoort dit tot het voornaamste gedeelte van de straat.

De Ramen, die midden in het z.g. "winkelrondje" van Hoorn is gelegen, is naast het Grote Oost de tweede belangrijkste historische woonstraat in de oude stad. Oorspronkelijk een van de

stadsbinnengrachten, verkreeg de straat na demping in 1598 zijn huidige profiel. De bebouwing bestaat voor het merendeel uit deftige 18de en 19de eeuwse woonhuizen, die gezamenlijk een evenwichtig karakteristiek beeld opleveren. Ofschoon in dit deel van de stad een toenemende belangstelling bestaat voor winkelvevestigingen, is het handhaven als woonstraat voor het aspect van dit stadsgedeelte van het grootste belang.

De Turfhaven vormt een oorspronkelijk deel van de eerste stadsversterking uit 1426. Met de opstallen van het in verschillende perioden gebouwde Burgerweeshuis ter plaatse van het vroegere Maria-convent, en de gevelwand langs "Onder de Boompjes" vormt zij een geheel van grote historische en schoonheidswaarde. Het gedempte deel van de Turfhaven heeft door de forse boombe-groeiing een eigen karakter. Het royale trottoir langs de zui-delijke gevelwand verdeelt de brede straat in een rij- en een wandelgedeelte. De voor het grootste deel uit winkels bestaande bebouwing aan de zuidzijde vertoont een harmonisch beeld, dat door de verschillen in perceelsgrootte een aangenaam afwisselend karakter heeft.

Het grote complex van het Pieterhof aan het Dal, ter plaat-se van het laat-middeleeuwse Kruisbroedersklooster, beheerst een groot gedeelte van de gedempte Turfhaven. De tot plantsoen om-gevormde overtuinen van de Dalbebouwing vormen een onmisbaar element in de vrij brede ruimte. Aan de oostzijde van dit bouw-blok naast het St. Pietershof ligt aan de Munnickenveld en Nieuw-land het enige nog aanwezige binnengrachtje van Hoorn. Het stond in verbinding met het binnenwater van het landelijk gebied; het gedeelte langs het Nieuwland vormt een restant van de vroegere Gouw. Door de aanwezigheid van het Klaes Stapelhofje en de goede schaal van de aangrenzende bebouwing vormt het een karakteristiek geheel.

Als vanzelfsprekend is het noordelijk gelegen bolwerk met de enig overgebleven waltoren, bekend als Mariatoren, gekozen als de begrenzing aan die zijde van het beschermde stadsge-zicht.

Ten overvloede wordt tenslotte opgemerkt, dat de bescherming van de beschouwde stadsdelen geen bevroezing van de huidige situatie zal inhouden. De bescherming heeft evenwel tot doel het treffen van zodanige stedenbouwkundige maatregelen als noordzakelijk om het typerende karakter, ook voor de toekomst, te waarborgen.